

PhD-értekezés tézisei

Földtudományok Doktori Iskola

A hazai kastélyhasznosítás problémáinak elemzése, különös tekintettel a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióra

Katona Judit

Pécsi Tudományegyetem

Természettudományi Kar

PÉCS, 2021

A doktori iskola neve, címe:

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok doktori Iskola
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

A doktori iskola vezetője:

Dr. Geresdi István DSc
egyetemi tanár
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Földtani és Meteorológiai Tanszék

A doktori témacsoport címe:

Turizmusföldrajz

A doktori témacsoport vezetője:

Dr. Aubert Antal CSc
egyetemi tanár
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Turizmus Tanszék

Témavezető:

Dr. Gyuricza László
habilitált egyetemi docens
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Turizmus Tanszék

1. Bevezetés

Magyarországon több száz kastély található, de közülük számos teljesen kihasználatlanul áll, vagy nem megfelelő hasznosítással működik. Ezért is rendkívül fontosak azok a turizmusföldrajzi vizsgálatok, amelyek a kastélyhasznosítás témakörével foglalkoznak. A kutatás aktualitását emellett az örökségturizmus felértékelődése és a vidéki terek negatív helyzete is erősíti többek között. A disszertációmban a hazai kastélyhasznosítás problémáinak vizsgálatát végzem el a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban található kastélyok által a turizmus- és a településfejlesztés elemzési szempontjait figyelembe véve.

Az általam 2014 óta kutatott téma kapcsán a vizsgált területen található kastélyok adatbázisának elkészítése az egyik legfontosabb feladatom. A dolgozatban külön foglalkozom a szállodaként üzemelő kastélyokkal, hiszen ez a hasznosítási forma áll legközelebb az épületek eredeti funkciójához. Összeségében a dolgozat egy olyan komplex vizsgálatot végez el, ahol a kastélyok nemcsak örökségek, de erőforrások és nemcsak a turizmus, de a településfejlesztés számára is.

2. Célkitűzések

A dolgozat legfőbb célja az, hogy rámutasson a kastélyok hasznosítási folyamatainak eredményeire, valamint lehetőségeire, így a következő célkitűzéseket fogalmaztam meg:

- A kastélyok fogalmi elhelyezése a turizmus és a településfejlesztés metszetében
- Az épületek erőforrásként és védett örökségként való vizsgálata
- A kastélyhasznosítás tipizálása
- Attrakciófejlesztési lehetőségek kialakítása a nem hasznosított kastélyok esetében
- A vizsgált régió természeti és társadalomföldrajzi adottságainak elemzése idegenforgalmi szempontból
- A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélykataszterének elkészítése és elemzése
- A vizsgált területen lévő kastélyszállók elemzése esettanulmányok által

A célok eléréséhez konkrétabb kutatási kérdéseket fogalmaztam meg, melyek részben átfedik, részben pedig kiegészítik a disszertációban megfogalmazott célkitűzéseket:

K1: Mennyiben egyeztethető össze a kastélyok hasznosítása az örökségvédelem elveivel?

K2: Van-e kimutatható összefüggés a településen élők életminősége és a kastélyok hasznosítása által generált társadalmi-gazdasági változások között?

K3: A kastélyok turisztikai hasznosítása milyen komplex hatásokat eredményez az adott térszínen?

K4: A fenntarthatóság elvei milyen mértékben valósulnak meg egy kastélyszálló üzemeltetése során?

K5: A kastélyok hasznosítása – főként az idegenforgalmi hasznosítás – miként hat a településen élők identitástudatára és a település imázsára?

3. Kutatási módszerek

Szekunder kutatás

A másodlagos források közül a leglényegesebb elem a megfelelő mennyiségű és minőségű *hazai és külföldi szakirodalom* a turizmus, a településfejlesztés és a kastélyok témakörében. A kastélyok hasznosításának vizsgálata során a jogi környezetet nem lehet mellőzni, ezért az ide vonatkozó *törvények és pályázatok* elemzése is nagy jelentőséggel bír a szekunder források között. A KSH szolgáltatja többek között a vendégéjszaka- és vendégszámokra, a az átlagos tartózkodási időre és a lakosságszámokra vonatkozó adatokat a 2015 és a 2020 közötti évekből. Az Eurobarometer 2017-es kulturális attitűdvizsgálati kérdőívének eredménye is jelentős szekunder *statisztikai adata* a dolgozatnak, melyek elemzését *matematikai és statisztikai módszerekkel* végzem el. A leíró, nyers adatok mellett azonban nem szabad megfeleledezni azon széleskörű szemléletmód ismertetésekről sem, melyeket egy-egy *konferencia* tud csak átadni. Újszerű, másodlagos adatfeldolgozásra is sor kerül a disszertációban, a *médiában megjelenő tartalmak analizálása* leginkább a nem hasznosított épületekre irányul.

Primer kutatás

A primer források képezik a dolgozat alapjának nagyobb hányadát, melyek közül is *kérdőíves felmérések* az egyik legfontosabb elsődleges módszer:

- 2019-ben kérdőíves felmérés végzése az utazási szokások megismerése céljából egy utazási iroda (GEOTOUR Utazási Klub) törzsutasai között (164 válaszadó);
- 2018-ban az EFOP-3.6.2.-16-2017-00017 azonosítójú projekt keretében készített vendégkörfelmérés (416 válaszadó);
- 2018 nyarán Kutason elvégzett lakossági kérdőíves attitűdvizsgálat (alacsony válaszadási hajlandóság, a 150 kérdőívből csak 12 teljesen kitöltött).

Az általam készített félig strukturált interjúk (1. táblázat) képezik a primer források másik nagy halmazát a disszertációban:

1. táblázat: Az interjúk alanyai

Név	Titulus	Dátum	Helyszín
Gyenesei István	Hertelendy Kastély – general manager	2018. 02. 07.	Kutas, személyes
Ütő Szabolcs	Kutas polgármestere	2018. 02. 05.	elektronikus
Mocsai Virginia és Mocsai Lajos	Bánó Birtok – tulajdonosai	2019. 02. 01.	Felsőmocsolád, személyes
Mocsai Tamás	Felsőmocsolád polgármestere	2019. 02. 02.	elektronikus
Németh Judit	Szarkavár – kastélyszálló üzemeltetője	2019. 02. 05.	elektronikus
Kollár László	Puchner Kastély – tulajdonos	2019. 11. 08.	Bikal, személyes
Belasics Edit	Szent András Kastély	2019. 11. 29.	Sümege – konferencia előadás

A disszertációban megvalósuló vizsgálatok alapját az általam készített *Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélykatasztere* adja. Az adatok összegyűjtése után az ArcGIS 10.2-es szoftvert használva készítettem el a disszertációban megtalálható *térképi ábrázolásokat*.

4. Az eredmények összefoglalása

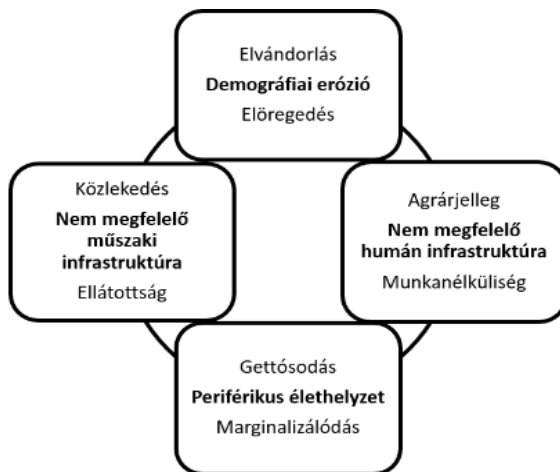
4.1. A hazai kastélyok szerepe a XXI. században

A *kastélyok fogalmának tisztázása* során az újszerűséget az adja, hogy a turizmus, illetve a településfejlesztés, valamint a két diszciplína együttes metszetében is elhelyezem a kastélyokat.

A kastélyok szerepe a turizmusban igen szerteágazó, hiszen a vizsgált régióban található kastélyok kiemelkednek az örökségi értékek közül, vonzerőként jelenve meg a kulturális- és az örökségturizmus számára. A kastélyturizmusban részt vevő látogató az egyedi termékek iránti igénye miatt keresi fel az egykori úrilakokat. Ezen élmény azonban nemcsak az épített örökségből fakad, hanem a – hozzájuk szorosan kapcsolódó – szellemi és természeti örökségekből is.

A kastélyok a településfejlesztésbe (és sok esetben a vidékfejlesztésbe) integrált turizmusfejlesztés eszközei is lehetnek a megfelelő szintű kooperációk segítségével. Az örökségek megőrzése és állagmegóvása kiemelt feladat a fejlesztéspolitikai irányelvek között, ahol a turizmusban való hasznosítással együtt kerül a potenciális gazdaságerősítő tevékenységek közé.

A vizsgált örökségi értékek többnyire a vidéki terekben (egykori majorságokban) helyezkednek el (a kutatott régióban a 119 kastély közül csak 14 van városban), így a *rurális problémákra megoldási lehetőséget* jelenthetnek (1. ábra).

1. ábra: A vidék problémáinak struktúrája

Forrás: Csatári B. (2004) és Kovács A. D. (2015) alapján saját szerkesztés, 2019.

A vizsgált régió természeti környezete és kulturális öröksége révén is olyan potenciálok birtokában van, melyek kihasználása elősegítené a leszakadás folyamatának megakadályozását. A vidéki tér struktúraváltása lehet megoldás több problémára is, mely során a vidék a rekreáció színterévé válna, akár éppen az épített örökségekre alapozva.

A kastélyok és a hozzájuk kapcsolódó területek erőforrásai lehetnek a turizmus számos terméktípusának, ugyanakkor az adott település és térség versenyképességét is erősíthetik. Emellett az integrált értékvédelem is megjelenhet, amely kapcsán a meglévő épített örökség hasznosítása során figyelmet szentelnek a rendelkezésre álló épületállományban lévő fizikai, gazdasági és kulturális potenciálnak. A kastélyok, mint „vidéktöke” létrejöttének alapja nem a turisztikai hasznosítás volt, de napjainkban mégis a turisztikai erőforrások részét képezik ezek az örökségek. Az elvégzett *Dél-Dunántúli Turisztikai Régió természeti és társadalomföldrajzi adottságainak idegenforgalmi szempontú elemzése* is alátámasztja, hogy számos potenciál van a területen, melyek kihasználása fontos a turizmus és a településfejlesztésnek is.

A kastélyok olyan örökségek, melyeket a jelen generáció érdemesnek tart a jövő számára továbbadni. Ezen örökségeket a köz magáénak tekinti a nemzeti, regionális vagy helyi identitásának alaptényezőjeként, látogatásuk,

A disszertációban megalkotott funkció szerinti kategorizálás során a *szociális hasznosításhoz* soroltam az oktatási és egészségügyi intézményeket. A funkció kialakításának költségei magasak, mivel itt nagyobb arányú átépítéssel és modernizációval kell számolni. Hátrányként kell kiemelni, hogy ilyen esetekben az épületek nem lesznek látogathatók a nagyközönség számára.

A kastélyok hasznosítási formái közül a leginkább kutatott és megvizsgált kategória egyértelműen a *turisztikai hasznosítás*. A hasznosítás során tapasztalható előnyök közé tartozik, hogy az attrakció által létrejövő bevétel biztosítja az épület hosszútávú fenntartását és finanszírozását. Az idegenforgalmi kastélyhasznosítás során a műemlékvédelmi szempontok is nagyobb arányban tudnak érvényesülni, valamint a hozzáférhetőség és megtekinthetőség is így tud a leginkább megvalósulni. Hátrányok közé tartozik, hogy magas a tőkeigényük és lassú a megtérülési idő.

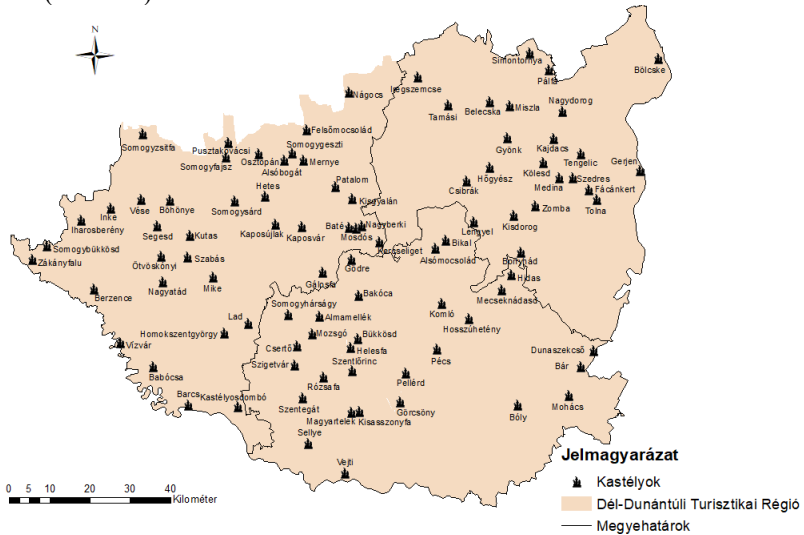
Az *egyéb kategóriába* soroltam a lakó- és igazgatási épületeket. A magáncélú kastélyhasznosítási formák közül a lakófunkció áll legközelebb a kastélyok eredeti rendeltetéséhez. Napjainkban egy család számára egy kastély túl nagy léttér, ezért az épület egyes részeit vendégfogadásra alkalmassá teszik, és kiadják az ott lakó tulajdonosok vagy múzeumként megnyitják.

4.3. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélykatasztere

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyait tartalmazó adatbázis összeállítása során az épületek csoportosítása megtörtént hasznosítás, tulajdonviszony és állapot alapján is, azonban ezek a faktorok az idő során változnak, így a kataszter folyamatos felülvizsgálatot igényel.

- A régióban 119 olyan kastély található, melyek megfelelnek a kategória fogalmi megkötéseinek (3. ábra).
- A kastélyok 42%-a (50 épület) nincs hasznosítva, míg 58% valamilyen hasznosítási célt szolgál (4. ábra).
- A szociális hasznosítás alatt álló kastélyok zöme kórház (Mosdós), gyermekotthon (Bóly), szociális és időotthon (Csertő), illetve iskola vagy óvoda (Dunaszekcső).
- Az idegenforgalmi hasznosítással rendelkező épületek esetében múzeumként, kiállítótérként vagy rendezvényhelyszíneként működik több kastély is (Hosszúhetény), emellett nagyobb arányban jelenik meg a szálláshelynyújtás is (Bikal).
- Az egyéb hasznosítási típushoz tartozó épületek többnyire helyi jelentőségű intézményeknek, szolgáltatásoknak adnak otthon, például irodaháznak (Bár), polgármesteri hivatalnak (Hidas), művelődési

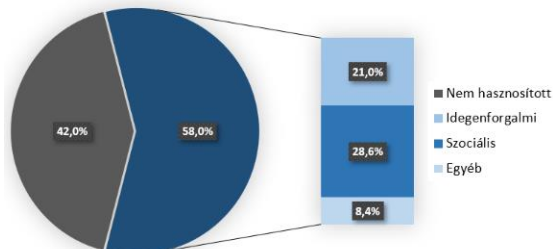
háznak (Pusztakovácsi), könyvtárnak (Bonyhád), vagy rendőrségnek (Babócsa).

3. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak elhelyezkedése

Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

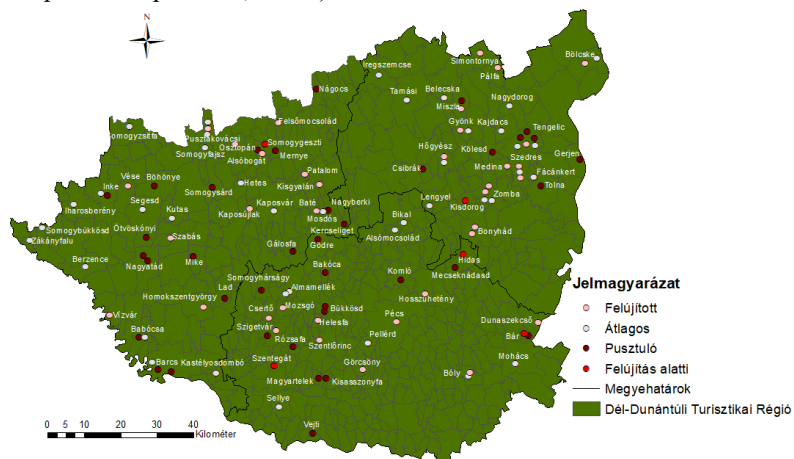
- A magánkézben lévő épületek aránya a régióban 42,8%, az egyéb tulajdonú kastélyoké 36,9%, a többi épület tulajdonosi köréről pedig nincs egyértelműen fellelhető adat (19,3%).
- A nem hasznosított kastélyok többsége (65%-a) magántulajdonban van. A hasznosítás hiánya több problémára visszavezethető, de a leggyakoribb ok a tőkehiány, a változó jogszabályi háttér és az enyhe műemlékvédelmi szankciók.

4. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak hasznosítás szerinti csoportosítása

Forrás: saját adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

- A kastélyok állapotának elemzése során négy fő kategóriát hoztam létre, miszerint vannak a felújított, a felújítás alatt álló, az átlagos és a pusztuló épületek (5. ábra).

5. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak állapot szerinti területi eloszlása

Forrás: saját adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

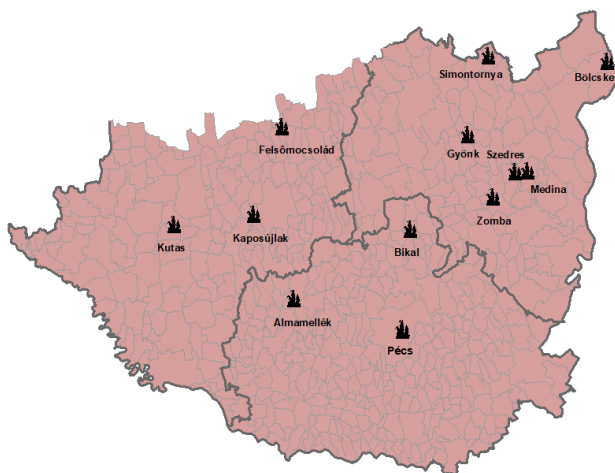
4.4. A vizsgált területen lévő kastélyszállók elemzése

Az idegenforgalmi kastélyhasznosítás típusai közül kiemelkednek a kastélyszállóként működő épületek. A kastélyszállodák komplex hatásvizsgálatát esettanulmányokon keresztül elemzem a régióban. Bár az egyes műemlékekben lévő szálláshelyek eltérő településeken (6. ábra) eltérő tulajdonosi körrel és eltérő bevételekkel rendelkeznek, mégis számos hasonlóság mutatható ki közöttük.

Az általam vizsgált kastélyszállók között szerepel a *bikali Puchner Kastélyszálló*, a *felsőmocsoládi Bánó Kastélyszálló*, a *kutasi Hertelendy Kastély* és a *bölcskei Szent András Kastély*. A kutatás kiterjedt a szálláshelyek szerepének elemzésére az életminőség változásában, a társadalmi felelősségvállalásban, a természeti és épített környezet védelmében, a fenntarthatóságban és az identitástudatban is.

A kastélyok tulajdonosai fontosnak tartják a *természeti és épített környezet védelmét* mind a rekonstrukció, mind pedig az üzemeltetés során. A szállodák által generált pozitív gazdasági externáliák közé lehet sorolni a béreket és adókat, de emellett a helyi termelők támogatását és az infrastrukturális beruházásokat is. Ezek a materiálisan megjelenő előnyök növelhetik a településen élők *életszínvonalát és életminőségét* is. A vizsgált

szállodák igyekeznek a *társadalmi felelősségvállalásban* való részvételt erősíteni a jótékonykodással, a kedvezmények biztosításával vagy ingyenessé tételével. A kastélyok esetében a *fenntarthatóság* nemcsak gazdasági oldalról kell, hogy érvényesüljön, hanem a természeti, a kulturális és az épített környezeti elemek okos felhasználását, fejlesztését és egyben védelmét is jelenti. Az *identitástudat* vizsgálatánál megállapítottam, hogy a hasznosítást, mint pozitív változást a helyiek elismerik, azonban az ingatlanok állapota nincs befolyással a kastélyokhoz való kötődésükben.

6. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállói

Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020

- A régió kastélyszállóinak SWOT-analízise során megállapítható, hogy az erősségek közé tartozik többek között az értékmentés és -teremtés, az autentikusság, a kulturális jelleg és a kikapcsolódási lehetőségek színes tárháza a természeti értékek bevonásával.
- A gyengeségek közé tartozik a műemlékvédelmi elvek érvényesülése, a kötött méretű terek, a magas beruházási költség lassú megtérülési idővel és a magas fenntartási költségek.
- Lehetőségként tekinthetünk az imázsalakító hatásra, a wellness- és gyógyszolgáltatásokra, a rendezvényhelyszín lehetőségére, a tematikus úthoz való kapcsolódásra és a vidék idegenforgalmának erősítésére a foglalkoztatottság növelésével.
- Veszélyként jelenhet meg a kényszerű bezárás, az alacsony kihasználtság, az árverseny, a veszteséges működés és a szakképzett munkaerő hiánya is.

4.5. A kutatási kérdések megválaszolása

K1: Az átalakításokkal járó változások és a használatból adódó amortizáció negatívan érintheti az épületeket, azonban, hasznosítás nélkül az állagromlás sokkal súlyosabb méreteket ölthet. Az örökségvédelem és a funkcionalitás találkozását a bölcskei Szent András Kastély tulajdonosának mondata tükrözi a leginkább, miszerint meg kell őrizni a régi értékeket, ugyanakkor folyamatosan be kell építeni az új értékeket.

K2: A profitorientáltan hasznosított kastélyok esetében a gazdasági hozzájárulásoknak köszönhetően javulhat a településen élők életszínvonala, de az épületek, mint önálló környezeti értékek önmagukban is növelik az életminőséget. Az esettanulmányokon keresztül is jól érzékelhető a pozitív változás egy-egy gyakorlati példán keresztül (az infrastruktúra javítása, a munkahelyteremtés, az imázs erősítése).

K3: A dolgozatban megvizsgáltam a kastélyok által generált természeti, társadalmi és gazdasági változásokat is. A hatásvizsgálat elkészítése során általánosságban elmondható, hogy a kastélyok turisztikai hasznosítása pozitívan befolyásolja az adott település környezeti tényezőit. A kastélyszállók képesek szerepet vállalni az életminőség javulásában, a társadalmi felelősségvállalásban és az épített, valamint a természeti környezet védelmében is.

K4: A kastélyszállók érdeke, hogy az épület gazdaságosan tudjon működni, így a gazdasági fenntarthatóság minden esetben kiemelt cél. A fenntarthatóság az örökségek esetében is érvényre kell, hogy jusson, hiszen a múltban keletkezett értékek átadása a jövő generációja számára másképp nem képzelhető el. A környezeti szempontú fenntarthatóságra való törekvést jól példázza a megújuló energiaforrások használata is.

K5: A turizmus és a településfejlesztés sem nélkülözhet olyan marketinglehetőségeket, mint a települési kép javítása, az imázs erősítése és a helyiek vendégszeretete. Megállapítottam, hogy a település imázsára egy kastély (állapotától függetlenül) pozitívan tud hatni, ahogy az identitástudatra is, sőt akár tágabb földrajzi térben is éreztetetik kedvező hatásaikat.

A dolgozat hasznosításának lehetőségei közé tartozik a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélykatasztere, mert számos kutatás alapját segítheti. Az esettanulmányok részletes elemzése és az *épületek attrakcióvá fejlesztési folyamatának bemutatása* a nem hasznosított kastélyok számára követendő példát jelenthet. *A potenciális tematikus út kialakításakor* a rendezvényhelyszínekhez és a romkastélyokhoz is potenciált társítottam. A kutatás további irányát jelenti egy országos kastélykataszter megalkotása az elemzési szempontok szélesítésével, valamint a koronavírusjárvány kastélyturizmusra gyakorolt hatásának vizsgálatát is a jövőbeni kutatási céljaim között tartom számon.

A témakörben megjelent publikációk jegyzéke

1. **Péterfi J.** (2020): The Adaptive Reuse of Castles in Tourism and Settlement Development – Primary Impact Assessment of Somogy County’s Castle Hotels, Hungary. CONSERVATION SCIENCE IN CULTURAL HERITAGE. Megjelenés alatt. **(Q3)**
2. **Péterfi J.** (2020): Kastélyok idegenforgalmi szerepben a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban. In: Aubert A. (szerk.): *Esettanulmányok a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióból*. PTE TTK FFI Turizmus Tanszék, Pécs. pp. 156-167.
3. **Péterfi J.** – Gászné B. B. (2020): Vendégkör felmérés a várak és kastélyok szerepéről a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban. In: Wirth G. – Köbli Á. (szerk.): *Huncastle II*. Edutus Egyetem, Budapest. pp. 113-122.
4. **Péterfi J.** (2019): A co-operative settlement for the utilization of the Hertelendy Castle. TURISZTIKAI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI TANULMÁNYOK. 4. évfolyam Különszám 1-2. pp. 75-84.
5. Sümeghy D. – **Péterfi J.** (2019): Menekültek kastélyokban. Egy speciális kastélyhasznosítási forma politikai és műemlékvédelmi hatásai. *MEDITERRÁN ÉS BALKÁN FÓRUM* 13/3. pp. 39-55.
6. **Péterfi J.** – Masinka K. (2019): A vidék problémájának tüneti kezelése – kastélyhasznosítás a településfejlesztés jegyében. In: Wirth G. – Köbli Á. (szerk.): *Huncastle*. Edutus Egyetem, Budapest. pp. 89-99.
7. Gyuricza L. – **Péterfi J.** (2019): Kulturális és helyi értékek, mint motivációs tényezők a szenior utazók körében. Turizmus, fogyasztás, generációk. *II. Nemzetközi Turizmusmarketing Konferencia Tanulmánykötete*. PTE KTK. Pécs. pp. 57-64.

8. **Péterfi J.** – Sümeghy D. (2018): Cultural Heritage in the Central European Region - Mansion Utilization and Development in Hungary. EUROPEAN JOURNAL OF GEOGRAPHY 9. 3. pp. 6-22. (Q3)
9. **Péterfi J.** (2018): The Special Utilization of Castles in Tourism – Festivals in the Heritage Sites. *Journal of Tourism and Hospitality Management* 4. 4. pp. 20-33.
10. **Péterfi J.** (2018): A településfejlesztés és a kastélyturizmus kapcsolata a kutasi Hertelendy Kastélyszálló példáján. TELEPÜLÉSFÖLDRAJZI TANULMÁNYOK. 7/2. pp. 84-99.
11. **Péterfi J.** (2018): Szenárióelemzés egy somogyi romért - a ladi Hoyos-kastély. In: Alpek B. L. (szerk.): *Földrajz, diverzitás, csomópontok: Tanulmánykötet a 70 éves Dövényi Zoltán professzor tiszteletére.* Publikon Kiadó. pp. 203-216.
12. **Péterfi J.** (2018): Kulturális attitűdvizsgálat a Dél-Dunántúlon – a kastélyhasznosítás lokális hatásai. In: Fazekas I., Kiss E., Lázár I. (szerk.) *Földrajzi tanulmányok 2018.* Debrecen, Magyarország: MTA DAB Földtudományi Szakbizottság. pp. 337-339.
13. **Péterfi J.** (2018): Az örökségvédelmi pályázatok kastélyai, mint a kulturális turizmus alanyai és a településfejlesztés erőforrásai In: Reisinger A. et al. (szerk.) *Sport – Gazdaság – Turizmus.* Győr, Magyarország: Széchenyi István Egyetem, p. 42.
14. **Péterfi J.** (2018): A Nemzeti Kastély és Várprogram elemzése a kastélyfejlesztés összefüggésének szemszögéből Somogy megye példáján. TERÜLETFEJLESZTÉS ÉS INNOVÁCIÓ 11/2 pp. 29-39.